

Det är människor som gör det

av Karin Åkerlund

Karin är folkbildare och konsult i det egna företaget Liv och Lärande. Karin har under många år arbetat med utbildning och opinionsbildning kring global ekonomi på kyrkokansliet i Uppsala.

Det hänger samman

Rättvisemärkt och rättvis handelsrörelsen är resultat av den medvetandeförändring som skedde i slutet på 60-talet och början på 70-talet världen över. "En ny ekonomisk världsordning" var parollen. Denna förändring präglade Kyrkornas världsråd, där kyrkoledare från Tredje världen – som vi sade då – utmanade oss på norra halvklotet att se vår roll som kyrka i ett socialt, politiskt och ekonomiskt sammanhang. Uppfattningen att vi var "de goda hjälparna" ifrågasattes, missionen och kyrkorna anklagades för att vara en del av kolonialismen. Öppenheten för en sådan kritik fanns främst inom ekumeniken. I det socio-politiska engagemanget minskades de teologiska motsättningarnas betydelse. Det fanns en glädje i att samarbeta över samfundsgränserna, det fanns ett hopp om en bättre värld med rättvisa relationer, vi experimenterade med gudstjänstformer och gemensam nattvard. Vi trodde att människor skulle ändra sin förståelse och sitt beteende om de blev upplysta genom "development education" och vi lyssnade gärna på folk från Syd. Den bärande och inspirerande symbolen var Oikumene, den bebodda världen, det var i den kyrkorna och kristna skulle verka. "Världen skriver kyrkans agenda", var ett av de uttryck som myntades och världshandeln var en viktig fråga i engagemanget för en rättvis värld.

Det fanns både en etablerad ekumenik och en mer oorganiserad, "vild" ekumenik. Den etablerade ekumenikens organ var Svenska ekumeniska nämnden, Svenska Missionsrådet och Sveriges kristna ungdom som stod bakom de stora ekumeniska mötena under 70-talet. De blev också huvudmän för Ekumeniska U-veckan, föregångaren till Kyrkornas globala vecka. Runt omkring i Sverige bildades lokala ekumeniska grupper som ordnade möten, församlingsaftnar, debatter, osv. Det var också ofta dessa grupper som startade u-landsbodrar och -butiker.

Den "vilda" ekumeniken var inte organiserad och stod inte i motsättning till den etablerade. Det handlade mer om att "de otåliga" inte ville vänta in eventuella överenskommelser mellan samfundsledare, de gjorde helt enkelt det som den etablerade ekumeniken pratade om. En av dem som var med beskriver denna period som karaktärsdanande, dvs. de ekumeniska erfarenheterna formade hans personlighet, hans syn på sig själv.

I Svenska kyrkan under 70-talet var det främst SKM, Svenska kyrkans mission, som härbärgerade de socio-politiska frågorna, medan Lutherhjälpen höll avstånd till dessa kontroversiella ämnen tills Margaret Ringström blev direktor. Det var "systerkyrkorna" och kontakterna med Kyrkornas världsråd som gav impulserna förenat med ett ledarskap som kunde lyssna och som tillät diskussion och ifrågasättande.

Det uppstod naturligtvis en motrörelse, en reaktion mot detta engagemang, som ansågs vara för politiskt. Lausanne-rörelsen samlade dem som betonade evangelisation och som ville bevara traditionell mission. Konfrontationen mellan dessa två läger kunde stundvis vara hård, men mildrades så småningom. Orsakerna till detta var bl. a. att det bland evangelikala fanns dem som förenade sin fromhetstradition med ett radikalt politiskt engagemang och att det ekumeniska engagemanget så småningom avtog och formaliserades. Ekumeniken blev mer en interdenominationell verksamhet, dvs. fokuserade mer på hur samfunden skulle se på och förhålla sig till varandra, och mindre ett sammanhang för kyrkornas samhällsengagemang.

När de som var unga och ekumeniskt engagerade på 70-talet så småningom hamnade på beslutsfattande eller inflytelserika positioner i samfunden lyfte de in det globala samhällsengagemanget dit.

Det är människor som gör det

Jag är övertygad om att det är människor – inte organisationer – som åstadkommer något. Organisationer kan hjälpa eller stjälpa, de kan vara goda redskap för något eller bli självändamål. I en organisation pågår ständigt processer i och utanför planerade sammanhang. Människor kommunicerar med varandra och ibland leder dessa samtal till verklig förändring. Ingen kan ha full överblick över dessa processer och de beskrivs sällan, men de kan vara avgörande för om något händer, vad som sker och hur det äger rum.

Här berättar jag om min del av historien om Rättvisemärkt

En kulen dag 1994 i en liten gränd i Gamla Stan i Stockholm stötte jag på Hans Bolscher, generalsekreteraren för holländska Max Havelaar. Vi hade träffats några gånger tidigare på internationella konferenser om utveckling. "Varför har Sverige ingen rättvisemärkning?" var hans första

fråga. Det fanns ju sådana i 15 länder runt om i världen och nog var det lite pinsamt att landet som ansåg sig självt vara föregångare för internationell solidaritet inte ens hade börjat diskutera frågan.

Vi satte oss på en kinesrestaurang och började granska förutsättningarna för att bilda en Max Havelaar-organisation i Sverige. Hans hade haft kontakt med Olle Söderman på LO-TCO:s biståndsnämnd som också var intresserad. Jag jobbade då på Global ekonomi, en verksamhet som finansierades gemensamt av Svenska Kyrkans Mission (SKM), Lutherhjälpen (LH) och SFRV (Stiftelsen För Riksskyrklig Verksamhet¹). Georg Andrén och jag skulle vidare utveckla Svenska kyrkans arbete med global ekonomi och vi kunde i våra tjänster ta nya initiativ. Vi beslöt att bjuda in en rad andra organisationer i det svenska civilsamhället till ett informationsmöte för att testa deras intresse. Vi var helt eniga om att detta inte skulle vara enbart Svenska kyrkans projekt men också på det klara med att Svenska kyrkan skulle komma att få en betydelsefull roll om det skulle bli av.

Till första mötet hade vi inbjudit Caritas, Diakonia, Forum Syd, Kooperation Utan Gränser, LO, Rädda Barnen, Röda Korsets Ungdomsförbund, Sveriges konsumentråd, Sveriges Kristna Råd, U-landsgruppernas Samarbetsförening (som idag heter Världsbutikerna) och TCO. Hans Bolscher informerade om Max Havelaar och om hur organisationerna såg ut runt om i världen.

Det var väl bara jag och Olle Söderman som var riktigt entusiastiska. Världsbutikerna kände sig lite hotade, Rädda Barnen undrade vad detta hade med barn att göra, Kooperation Utan Gränser, som hade kommersiella medlemmar, ifrågasatte om bara ideella organisationer kunde vara med. Det var tydligt att det behövdes en förstudie.

Med extra anslag från SKM, LH och SFRV kunde vi på Global Ekonomi under några månader anställa Catarina Ronsten för att genomföra en förstudie. Den kom fram till att det fanns tillräckligt stort intresse för att starta en ideell förening och 1996 kunde vi få igång en verksamhet.

Ungefär samtidigt inbjöds Svenska kyrkan att vara med i andra initiativ i handelsfrågor, såsom Rena kläder och Fair Trade Center. Jag bedömde det som så att det inte fanns resurser, varken personella eller ekonomiska, att vara med i alla dessa nybildningar på ett ansvarsfullt sätt och ville därför att någon ledningsnivå i Svenska kyrkan skulle ta ställning till vilken typ av engagemang Svenska kyrkan skulle bygga upp. Jag ansåg att vilken man än valde, skulle det kräva en hel del om man tog det på allvar.

Alla initiativen byggde på tanken om att samarbete mellan olika organisationer i det svenska civilsamhället är en nödvändighet om man

---

¹ Svenska kyrkans riksadministration innan skiljandet från staten 2000

verkligen vill åstadkomma en samhällsförändring. Ett sådant samarbete är samtidigt en inspiration för kyrkan, ansåg jag.

Jag fick tag på biskop Anders Wejryd, som då var ordförande för Lutherhjälpen, och Anders Lindberg, planeringschef på SFRV. De var på någon konferens på Ansgarsliden i Sigtuna och jag fick träffa dem under en lunchrast. Jag frågade om Svenska kyrkans arbete med handelsfrågor borde vara inriktat mot "Fair Play", dvs. att påverka det politiska ramverket och företagens beteenden eller om det skulle vara inriktat mot "Fair Trade", dvs. ändra konsumenters beteenden. Det senare alternativet skulle innebära att "vanliga människor" som församlingsmedlemmar skulle få en avgörande roll som aktörer, medan det första mer ligger på "experter". Anders Wejryd menade att det alternativ som kunde erbjuda "vanliga människor" och församlingar en möjlighet att agera borde vara Svenska kyrkans val och Anders Lindberg höll med.

Detta lilla informella samtal under en lunchpaus på någon konferens på Svenska kyrkans kursgård i Sigtuna blev avgörande för Svenska kyrkans engagemang i Rättvisemärkt. Hade de två anders-arna gett ett annat svar, hade inte Svenska kyrkan engagerat sig i Rättvisemärkt och då tror jag knappast att det hade kommit till stånd.

Svenska kyrkan har nämligen varit en drivande och bärande kraft under de första tio åren, som sannerligen inte var en stjärnbeströdd väg. Miljonbelopp har lagts på att bygga upp Rättvisemärkt, olika personer har slitit med besvärliga frågor om organisation, personal, ekonomi, ideologi etc. Svenska kyrkan hade kapacitet att göra detta, medan Sveriges Kristna Råd med sina mycket mindre resurser inte hade den möjligheten. Den andra resursstarka aktören var LO.

Lars Bern, som var ordförande för Rättvisemärkning (det hette så i början) med erfarenhet från näringsliv och "Det naturliga steget", sade gång på gång att det tar tio år att lansera ett varumärke. Det visade sig vara sant.

Men under det åttonde året ifrågasatte chefen för internationella avdelningen på Kyrkokansliet Margareta Grape det rimliga i att Svenska kyrkan år efter år lade så stora summor av insamlade medel på något som inte verkade växa. Karin Lexén, chef för policy-enheten, arbetade hårt och lyckades övertyga Margareta att fortsätta och med en rejäl omorganisation och ny personal "räddades" Rättvisemärkt. Efter ett par år lyfte det. Alice Bah kom precis i den vevan in som generalsekreterare och kunde se till att Rättvisemärkt flög på de uppåtgående vindarna.

När jag ser Coop:s stora reklambanderoller för Rättvisemärkt hänga på jättevaruhuset i Uppsala blir jag upprymd: Hade Hans Bolscher inte stött ihop med mig i Gamla Stan, hade hans flyg tillbaka till Holland gått ett par timmar tidigare eller hade jag varit tvungen att hämta barn på dagis, hade Sverige inte haft något Rättvisemärkt då? Ingen vet. Någon annan

hade väl tagit itu med saken, men det behövs alltid "någon", alltid en människa. Det är inte organisationer som gör det, det är människor med ögon, öron, kropp och hjärta.

Från solidaritet till konsumtion

Solidaritet är att dricka Tanzania-kaffe tills man tycker om det, sade Per Larsson, präst och f.d. missionär i Tanzania och Hong Kong, när de små importföretagen som Sackeus och North-South Import startade. Att dricka detta inte särskilt goda frystorkade snabbkaffe var ett uttryck för den solidaritet, som var grunden för Rättvisemärkt. Imagen var den alternativa, den solidariska, den ideella, som i dag uppfattas som lite nördig. Producenterna var i fokus, vår uppgift var att stödja dem även om vi kanske inte riktigt gillade deras produkter.

I dag är fokus på konsumtion, som ibland verkar uppfattas som det främsta och kanske för en del det enda medlet för samhällspåverkan. Människor definieras och uppfattar sig själva främst som konsumenter och i mindre utsträckning som medborgare. Vi konsumerar oss till en bättre värld, tror vi.

Denna koncentration på individen som konsument förbryllar en del från Syd, som jobbar med mänskliga rättigheter och demokrati. För dem är människors möjlighet till inflytande i politik och samhällsutveckling en fråga om de rättigheter som tillkommer en medborgare. Människan förstås mer som en samhällsvarelse än som en konsument.

Förskjutningen i fokus har varit en följd av förändringarna i det ideologiska och mentala klimatet i samhället i övrigt och därmed möjliggjort den kraftfulla expansionen av Rättvisemärkt under senare år.

Bredden av handelsfrågor

Svenska kyrkan har varit engagerad i de flesta av de aktiviteter i handelsfrågor som det svenska civilsamhället ordnat. Det har handlat om importföretaget Sackeus, Rättvisemärkt, folkhögskolekurser om rättvis handel, lobbyarbete gentemot svenska regeringen och departement samt EU, kampanjer, opinionsbildning, folkbildning, nätverk och samarbeten, t ex Swedwatch. Genom detta engagemang och på grund av sin storlek har Svenska kyrkan haft en avgörande betydelse för det svenska civilsamhällets ställningstaganden och agerande.

Att Svenska kyrkan skulle vara engagerad i Rättvisemärkt har haft stöd på olika nivåer och något starkt motstånd har aldrig funnits. Det har i så fall mer handlat om en sorts likgiltighet eller tröghet. Rättvisemärkt tillhandahöll en av de få handlingar – förutom att ge pengar – som församlingsbor med ett "internationellt hjärta" kunde utföra. I dag finns fler alternativ som att påverka via AGERA på Svenska kyrkans hemsida.